

פרק ב'

המקורות, השימושים וההכנסות¹

1. קווי ההתפתחות העיקריים

א. ההתפתחויות הכלכליות בתשעת החודשים הראשונים

בתשעת החודשים הראשונים של שנת 1973 (להלן 1973 (9)) חלה החששה בקצב הגידול של סך השימושים הסופיים², זאת תוך כדי האטת קצב הגידול של התוצר וגידול מרשים בעודף היבוא. ב־1973 (9) גדל איפוא התוצר בשיעור של כ־8 אחוזים לעומת כ־10 אחוזים בשנתיים הקודמות. התפתחות זו בפעילות המשקית לוותה בהמשך המיצוי האינטנסיבי של כוח העבודה האזרחי, כפי שהדבר בא לידי ביטוי, בין השאר, בהתייצבות שיעור האבטלה³ ברמה הנמוכה ביותר שנרשמה אי פעם במשק הישראלי — 2.5 אחוזים.

הגידול המהיר בביקושים ובעודף היבוא — למרות הגידול המהיר במחירי היבוא זו השנה השלישית (ראה לוח ב'־1) — והמשך המיצוי האינטנסיבי של כוח העבודה האזרחי, יש בו כדי ללמד, שהחרפת התהליך האינפלציוני שהתבטאה בהחשת קצב הגידול של מחירי התוצר — 19.5 אחוזים לעומת כ־14 אחוזים בשנת 1972 — הוא ביטוי להמשך קיומם של עודפי ביקוש ששררו במשק גם במשך 1972 (דיון מפורט יותר מופיע להלן בסעיף 2).

את ההאטה בקצב הגידול של התוצר, למרות ההחששה בקצב הגידול של הביקושים הסופיים ניתן להסביר במספר גורמים: גורמים שפעלו מצד ההיצע — המחסור בכוח אדם (אשר מנע התרחבות מהירה יותר של הענפים בהם שררו עודפי ביקוש) ופגעי הטבע בחקלאות. גורמים

¹ שיעורי השינוי הריאליים, כפי שהם מופיעים בפרק זה, מחושבים כשהמערכת כולה מועברת למחירי שנת 1970. יצויין, שבשנים קודמות נהגנו לחשב את השיעורים הריאליים, כשהמערכת מועברת למחירי שנה קודמת. אילו נהגנו כך גם השנה — כלומר, אילו חישבנו את 1973 (9) במחירי 1972 — היינו מקבלים גידול נמוך יותר בתוצר הלאומי: כ־7 אחוזים בלבד. הסבר מפורט יותר יופיע בנספח.

² גם בשימושים הסופיים — למעט אניות ומטוסים, יבוא ביטחוני ישיר והשקעות במלאי — נמשך הגידול המהיר ב־1973 (9) בשיעור של כ־10.5 אחוזים, בדומה לקצב הגידול שהיה בשנת 1972. הצורך בהפחתתם של סעיפים אלו למטרות ניתוח כלכלי נעוץ בסיבות הבאות:

הפחתת ההשקעות באניות ומטוסים ויבוא ביטחוני ישיר — משום התנודות הניכרות הקיימות בהם משנה לשנה בעוד שבאופיים הינם, במידה רבה, חיצוניים למערכת הכלכלית של ישראל.

הפחתת ההשקעות במלאי גם היא נעוצה בתנודות הגדולות שחלו בסעיף זה בשנים האחרונות בעוד שמהימנותו הסטטיסטית נמוכה ביותר.

³ גם בימי האבטלה המובטל, כאינדיקטור לעומק האבטלה, חלה ירידה נוספת ב־1973 (9) והיא הסתכמה ב־1.5 ימי אבטלה, לעומת 1.9 ימי אבטלה בינואר—ספטמבר 1972. עם זאת יש לזכור, כי אפשרות ההשוואה עם שנים קודמות (של נתון זה) מוגבלת בגלל שינויים בסדרות הסטטיסטיות של לשכות התעסוקה החל מינואר 1973.

מיוחדים שפעלו מצד הביקוש — הירידה בתפוקת ענף התיירות והבנייה הבטחונית אשר לוותה באבטלתו של כוח אדם ומלאי הון שלא ניתן היה לנצלו בטווח הקצר בענפים אחרים (ירידה בתפוסה בבתי המלון, ירידה בממוצע שעות הטיסה של מטוסי אל-על ואבטלתו של ציוד מכני כבד לעבודות עפר).

הירידה האמורה בתוצר של ענפי החקלאות, התיירות והבנייה הבטחונית יכולים להסביר ככאחוז עד אחוז וחצי את ההאטה בקצב הגידול של התוצר הלאומי הגולמי.

ההתפתחות הבולטת בצד השימושים הסופיים ב־1973 (9) היתה, הגידול המהיר בצריכה הפרטית בשיעור של כ־12.5 אחוזים, שהם כ־9 אחוזים לנפש, לעומת כ־5.5 אחוזים לנפש ב־1972 וגידול איטי ביותר בשנים 1970—1971.

שיעור הגידול של הצריכה הפרטית לנפש ב־1973 (9) היה איפוא מהיר יותר מקצב הגידול הריאלי של ההכנסה הפרטית הפנויה לנפש. זאת, לאחר שבשנים האחרונות היה קצב הגידול של הצריכה הפרטית איטי יותר מזה של ההכנסות הפנויות. כלומר, בשיעור החיסכון הפרטי חלה ירידה מסוימת ב־1973 (9) והוא הסתכם ב־26.3 אחוזים לעומת 27.6 אחוזים בינואר—ספטמבר 1972, לאחר שהחל מ־1968 הסתמנה מגמה רציפה של עלייה בשיעור החיסכון הפרטי. הסבר חלקי לירידה זו בשיעור החיסכון הפרטי נעוץ, כפי הנראה, בתהליך ההתאמה של הצריכה הפרטית לגידול המהיר בהכנסה הפנויה הריאלית שחל בשנים 1971—1972. כמו כן ייתכן שהציפיות להעלאת שיעורי המסים העקיפים לאחר הבחירות בסוף שנת 1973 הביאו להקדמת רכישות של מוצרים בני-קיימא. זאת ועוד, הצטברותם של עודפי נזילות בידי משקי הבית במרוצת שנת 1972, ודאי הגבירה את המגמה האמורה (של הקדמת רכישות מוצרים בני-קיימא).

כן ראוי לציין, כי בעוד שבשנים 1970—1971 נקטה הממשלה מדיניות פיסקאלית מרסנת ביותר, אשר התבטאה בקצב גידול איטי יותר של ההכנסות הפרטיות הפנויות ביחס לקצב הגידול של התוצר (במונחים נומינאליים), הרי שבשנתיים האחרונות הביאה המדיניות הפיסקאלית לגידול מהיר יותר של ההכנסות הפנויות ביחס לקצב הגידול של התוצר. מדיניות זו בנוסף לירידה הקלה בשיעור החיסכון הפרטי ב־1973 (9), איפשרה לצריכה הפרטית לגדול בקצב מהיר יותר מהתוצר בתקופה הנידונה, ולהפניית חלק גדול יותר מתוספת התוצר לצריכה הפרטית (ראה לוח ב'—3).

ההחשה הניכרת בקצב הגידול של הצריכה הפרטית ב־1973 (9) היתה איפוא למנוף העיקרי בהחשת הגידול של הביקושים, ואכן משקלה בתוספת השימושים גדל מ־19 אחוזים בשנת 1971 ל־36 אחוזים בשנת 1972 ולכ־42 אחוזים ב־1973 (9). גם בהשקעות במלאי חל ב־1973 (9) גידול ניכר² בעוד שבהשקעות בנכסים קבועים וביצוא חלה האטה משמעותית בקצב הגידול. בתחום ההשקעות חלה האטה בקצב הגידול, אחרי גידול יוצא דופן בשנת 1972 בהשקעות בענפי משק ובדיור. תמונה במיוחד התייבשות בהשקעות בתעשייה ב־1973 (9), לאור המשך הגידול המהיר בתוצר התעשייתי והעלייה בתשואה ליחידת הון בשנים 1972—1973. כן ראוי להדגיש את המשך ההאטה ביצוא זו השנה השנייה, אשר כתוצאה מכך משקלו בתוספת השימושים (למעט אניות ומטוסים ויבוא ביטחוני ישיר) ירד לכ־21 אחוזים, לעומת כ־28 אחוזים ב־1972 וכ־42 אחוזים ב־1971. נראה, שתהליך זה הינו תוצאה של הפניית חלק הולך וגדל של תוספת הייצור לסיפוק הביקושים המקומיים הגואים (ראה דיון מפורט יותר בהמשך וביחוד בפרק ג' הן במאון התשלומים).

¹ שיעור החיסכון הפרטי הגולמי ממקורות פנים בניכוי מילות חובה נטו.
² כתוצאה מגידול ההשקעה בחומרי גלם מיבוא לעומת ההשקעה השלילית בהם בשנת 1972.

המקורות והשימושים

מחירים שוטפים					ה מקורות
ינואר-ספטמבר		1973	1972	1971	
1973	1972				
(מיליוני ל"י)					
27,418.6	21,222.5	37,584.0	29,190.0	23,246.4	1. תוצר לאומי גולמי
17,023.1	11,999.9	26,466.5	16,615.3	13,464.6	2. ערך היבוא בשוק המקומי*
					מזה :
14,375.6	10,012.4	19,059.8	13,886.5	10,672.8	3. ערך היבוא בשוק המקומי למעט אניות ומטוסים ויבוא ביטחוני ישיר
7,305.3	4,632.5	13,977.8	6,393.9	5,618.7	4. עודף היבוא (2-13)
34,723.9	25,855.0	51,561.8	35,583.9	28,865.1	5. סך המקורות לשימושים מקומיים (1+4)
44,441.7	33,222.4	64,050.5	45,805.3	36,711.0	6. סך כל המקורות (1+2)
					ה שימושים
16,473.7	12,355.9	21,948.1	17,025.4	13,555.7	7. צריכה פרטית
8,018.0	6,795.0	16,627.0	9,242.0	7,940.0	8. צריכה ציבורית
6,159.0	4,958.0	10,037.0	6,729.0	5,833.0	9. צריכה ציבורית למעט יבוא ביטחוני ישיר
10,232.2	6,704.1	12,986.7	9,316.5	7,369.4	10. השקעה גולמית מקומית
9,443.7	6,553.6	12,080.0	9,100.7	6,684.6	11. השקעה גולמית מקומית למעט אניות ומטוסים
34,723.9	25,855.0	51,561.8	35,583.9	28,865.1	12. סך כל השימושים המקומיים (7+8+10)
9,717.8	7,367.4	12,488.7	10,221.4	7,845.9	13. ערך היצוא בשוק המקומי**
41,794.2	31,234.9	56,553.8	43,076.5	33,919.2	14. סך כל השימושים למעט אניות ומטוסים ויבוא ביטחוני ישיר (7+9+11+13)
44,441.7	33,222.4	64,050.5	45,805.3	36,711.0	15. סך כל השימושים (12+13)

ה ע ר ה : אומדן התוצר הלאומי הגולמי לשנת 1973 המופיע בלוח זה תוקן: נוסף סכום של 90 מיליון ל"י במחירים שוטפים (בעקבות תיקון בסכום זה בסעיף ההשקעות). תיקון זה לא נכלל ביתר הלוחות של הפרק (למעט לוח ב-3) מאחר ונתקבל סמך למועד הבאת הדו"ח לדפוס.

* היבוא על בסיס ס"פ בשער החליפין האפקטיבי וכולל את היבוא מהשטחים המוחזקים. תשלומי רבית של הסקטור הציבורי אינם כלולים בו.

** היצוא על בסיס פו"ב בשער החליפין האפקטיבי וכולל את היצוא לשטחים המוחזקים, תקבולי רבית של הסקטור הציבורי אינם כלולים בו.

*** שיעור השינוי בכמות מחושב במחירים קבועים של שנת הבסיס 1970, ראה הערה 2.

כשנים 1971-1973

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת									
ב כ מ ו ת ***					ב מ ח י ר				
1970	1971	1972	1973 (9)	1973	1970	1971	1972	1973 (9)	1973
(אחוזים)									
8.0	9.9	10.0	7.9	6.3	9.4	13.3	14.2	19.7	21.1
16.6	12.1	2.2	20.6	31.3	4.2	16.2	20.7	17.7	21.3
5.7	15.3	9.7	20.3	12.3	4.4	16.3	18.6	19.3	22.2
25.8	-0.9	-11.6	38.5	84.1	5.1	17.2	28.7	13.9	18.7
11.2	7.7	5.9	12.7	18.4	8.6	14.0	16.4	19.2	22.4
10.9	10.7	7.2	12.2	14.9	7.6	14.3	16.4	19.2	21.7
3.0	5.1	8.8	12.4	8.5	7.9	12.7	15.4	18.6	18.8
26.3	1.3	- 1.9	0.5	44.8	8.2	16.5	18.7	17.4	24.2
11.3	10.5	1.1	2.8	17.0	10.0	16.1	14.1	20.8	27.5
13.5	21.4	8.7	24.9	12.5	10.7	13.7	16.3	22.2	23.9
11.6	13.9	17.3	18.2	7.3	10.7	14.2	16.1	21.9	23.7
11.2	7.7	5.9	12.7	18.4	8.6	14.0	16.4	19.2	22.4
9.5	23.5	12.0	10.6	1.8	3.6	15.6	16.3	19.3	20.0
7.3	11.5	9.9	11.7	8.0	7.8	14.2	15.6	19.8	21.6
10.9	10.7	7.2	12.2	14.9	7.6	14.3	16.4	19.2	21.7

לוח ב' 2

התחלקות המקורות והשימושים ותוספת המקורות והשימושים בשנים 1970 עד 1973
(אתחים, מחירי 1970)

התחלקות תוספת המקורות והשימושים						התחלקות המקורות והשימושים					
1973	1973 (9)	1972	1971	1970	ינואר—ספטמבר		1973	1972	1971	1970	
					1973	1972					
21.9	38.9	46.1	18.7	11.8	38.4	38.3	36.0	38.0	37.5	39.5	ה שי מו ש ים
59.0	0.8	—5.6	2.8	49.2	17.5	19.6	24.5	19.4	21.2	23.2	הצריכה הפרטית
(3.0)	(5.3)	(7.0)	(3.3)	(2.3)	(6.3)	(6.5)	(6.0)	(6.5)	(6.4)	(6.8)	הצריכה הציבורית
(56.0)	(—4.5)	(—12.6)	(—0.5)	(46.9)	(11.2)	(13.1)	(18.5)	(12.9)	(14.8)	(16.4)	מזה : צריכה אזרחית
16.4	41.3	24.3	36.8	22.3	22.5	20.2	19.9	20.5	20.2	18.4	צריכה ביטחונית
2.7	19.0	35.2	41.7	16.7	21.6	21.9	19.6	22.1	21.1	18.9	ההשקעה הגולמית המקומית
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	היצוא *
											סך כל השימושים
27.2	42.5	88.9	59.7	48.5	63.3	65.8	60.7	65.6	63.9	64.4	ה מקו רות
72.8	57.5	11.1	40.3	51.5	36.7	34.2	39.3	34.4	36.1	35.6	תוצר הלאומי הגולמי
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	היבוא *
											סך כל המקורות
42.4	42.9	36.1	19.0	18.6	40.6	40.4	40.3	40.1	40.5	43.0	ה שי מו ש ים
											למעט יבוא ביטחוני ישיר
											ואנחית ומטוסים
											הצריכה הפרטית

17.1	16.9	15.6	16.9	15.7	14.5	25.6	15.6	1.9	3.8	33.0	הצריכה הציבורית, למעט יבוא ביטחוני ישיר
19.3	19.7	21.0	20.9	20.8	22.0	29.5	23.3	34.4	32.4	19.3	ההשקעה הגלמית המקומית, למעט אניות ומטוסים
20.6	22.9	23.3	21.9	23.1	22.9	26.3	42.1	27.6	20.9	5.3	היצוא *
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך כל השימושים למעט יבוא ביטחוני ישיר ואניות ומטוסים
70.1	69.1	69.2	67.9	69.4	67.0	76.5	60.4	69.7	46.8	52.8	המקורות למעט יבוא ביטחוני ישיר ואניות ומטוסים
29.9	30.9	30.8	32.1	30.6	33.0	23.5	39.6	30.3	53.2	47.2	התוצר הלאומי הגולמי היבוא, למעט יבוא ביטחוני ישיר ואניות ומטוסים
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך כל המקורות למעט יבוא ביטחוני ישיר ואניות ומטוסים

* ראת הערות ללוח ב'—1.
המקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הצריכה הציבורית המקומית המשיכה לגדול בקצב איטי ביותר. היתה זאת תוצאה של הירידה בקניות המקומיות של מערכת הביטחון, בעוד שבצריכה הציבורית האזרחית חלה החשה ניכרת בקצב הגידול. השימושים הסופיים (למעט אניות ומטוסים ויבוא בטחוני ישיר) גדלו איפוא בשיעור של כ-11.5 אחוזים ב-1973 (9) לעומת כ-10 אחוזים בשנת 1972.

התוצר המקומי הפרטי¹ למועסק גדל ב-1973 (9) בקצב איטי של כ-4 אחוזים, בדומה לקצב הגידול שהיה בשנת 1972. לעומת זאת בשיעור הגידול של התוצר לשעת עבודה חלה החשה מסויימת והוא גדל בשיעור של כ-5 אחוזים ב-1973 (9) לעומת כ-3 אחוזים בשנת 1972.

בהתאם לכל האינדיקטורים היה איפוא קצב הגידול של הפריזון ב-1973 (9) עדיין נמוך מהמוצע הרב שנתי בשנות השישים. ניתן להצביע על מספר גורמים ספציפיים שפעלו ב-1973 (9) בכיוון של האטת קצב הגידול בפריזון, כגון: הפגיעה הקשה של הקרה והבצורת בענף החקלאות, הירידה באחוז התפוסה בבתי המלון והירידה בממוצע שעות הטיסה של מטוסי אל-על, וכן אבטלתו של ציוד מכני לעבודות עפר בענף הבנייה. כמו כן שינויים בהרכב המועסקים אשר התבטא בעיקר בעלייה משמעותית במשקלם של המועסקים בעבודה חלקית, כנראה גם כן פעל להקטנת קצב הגידול של הפריזון. עם זאת נראה כי ההסברים הנ"ל חלקיים בלבד והתופעה של ההאטה הניכרת בשיעור הגידול בפריזון בשנתיים האחרונות עדיין אינה ברורה די צורכה.

לבסוף, ראוי לציין את הגידול הניכר שחל ביבוא בתשעת החודשים הראשונים של שנת 1973, זאת לאחר שבשנת 1972 חלה בו עלייה קלה בלבד. גם אם נמעט את היבוא הביטחוני הישיר ויבוא אניות ומטוסים, נקבל ב-1973 (9) החשה ניכרת בקצב הגידול — 20 אחוזים לעומת כ-10 אחוזים ב-1972.

החשה ניכרת זו בקצב הגידול של היבוא נעוצה במספר גורמים:

א) ההחזרה ב-1973 (9) ליבוא תשומות לייצור שוטף (למעט יהלומים גולמיים) בהיקף המתחייב מרמת הפעילות הכלכלית, זאת לאחר שבשנת 1972 יבוא התשומות היה נמוך במידה ניכרת מהגדרש לצורך הייצור השוטף.

ב) צבירת מלאי יהלומים בהיקף משמעותי.

ג) הגידול המהיר בביקושים, שהתבטא בהגברת הביקוש למוצרים סופיים מיבוא, אשר גדלו בשיעור של כ-22 אחוזים ב-1973 (9) לעומת כ-18 אחוזים בשנת 1972. כתוצאה מכך עלה משקל היבוא הישיר בשימושים הסופיים (למעט אניות ומטוסים, יבוא ביטחוני ישיר והשקעה במלאי²) ב-1973 (9) לכדי 11 אחוזים לעומת כ-10 אחוזים בשנת 1972 ו-9.5 אחוזים בשנת 1971.

ב. ההתפתחות הכלכלית ברביע האחרון של השנה

המלחמה גרמה לירידה ניכרת בפעילות הכלכלית במשך ברביע האחרון של שנת 1973 לעומת הרמה הממוצעת ששררה בתשעת החודשים הראשונים של שנת 1973: התוצר המקומי הפרטי ירד בכ-7.5 אחוזים לעומת הרמה הממוצעת ב-1973 (9); וכתוצאה מכך היה הגידול בתוצר המקומי הפרטי בשיעור כ-5.5 אחוזים בלבד, בממוצע שנתי, לעומת כ-9 אחוזים ב-1973 (9)³. ניתן איפוא לומר, כי המלחמה גרמה להפסד של כ-3.5 אחוזים בתוצר המקומי הפרטי (על בסיס שנתי), אם מניחים, שלולא המלחמה היה קצב הגידול בתוצר ברביע האחרון של השנה דומה לזה שהתקיים בתשעת החודשים הראשונים של שנת 1973.

נראה, שהסיבה העיקרית לצימצום בפעילות הכלכלית היתה הפגיעה בכושר הייצור בעקבות

¹ התוצר הפרטי מוגדר ככלל התוצר למעט ענף השירותים של הסקטור הציבורי והמוסדות שלא למטרות רווח.

² ההשקעות במלאי לא נכללו, מאחר שמרכיב היבוא הישיר בהם אינו ידוע.

³ יש להתייחס בזהירות לאומדני התוצר הרביע האחרון, בעיקר עקב קשיים בהערכת השינויים במלאי לתקופה האמורה, אשר כנראה הביאו להערכת יתר של התוצר.

לוח ב' - 3

המקורות והשימושים — נתונים רבעוניים, ער 1971

(אחוזים, מחירי 1970)

רביע 4 לעומת הרמה הממוצעת בתקופה ינואר- ספטמבר 1973	העלייה או הירידה (—) לעומת תקופה מקבילה אשתקד						
	1973			1972			
	אוקטובר- דצמבר	ינואר- ספטמבר	סה"כ שנתי	אוקטובר- דצמבר	ינואר- ספטמבר	סה"כ שנתי	
ה מק ו ר ו ת							
99.6	1.9	7.9	6.3	10.2	9.9	10.0	1. תוצר לאומי גולמי
146.3	60.4	20.6	31.3	8.5	0.1	2.2	2. ערך היבוא בשוק המקומי
82.6	—9.7	20.3	12.3	10.7	9.4	9.7	3. ערך היבוא בשוק המקומי למעט יבוא ביטחוני ישיר ואוניות ומטוסים
116.9	22.4	12.2	14.9	9.6	6.4	7.2	4. סך כל המקורות (1+2)
ה ש י מ ו ש י ם							
90.2	—2.9	12.4	8.5	10.1	8.4	8.9	5. צריכה פרטית
281.7	2.7 פי	0.5	44.8	3.6	—3.7	—1.9	6. צריכה ציבורית
157.9	58.4	2.8	17.0	0.9	1.2	1.1	7. צריכה ציבורית למעט יבוא ביטחוני ישיר
71.2	—20.7	24.9	12.5	17.1	5.8	8.7	8. השקעה גולמית מקומית
73.9	—21.8	18.2	7.3	22.5	15.5	17.3	9. השקעה גולמית מקומית למעט אוניות ומטוסים
77.4	—22.1	10.6	1.8	7.6	13.7	12.0	10. ערך היצוא בשוק המקומי
93.5	—2.3	11.7	8.0	10.4	9.8	9.9	11. סך כל השימושים למעט אוניות ומטוסים ויבוא ביטחוני ישיר
116.9	22.4	12.2	14.9	9.6	6.4	7.2	12. סך כל השימושים
תוצר מקומי גולמי של הסקטור הפרטי							
92.5	—4.0	9.0	5.6				

המקור: עיבודי בנק ישראל ע"פ נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הגיוס הנרחב של כוח אדם וציוד (במיוחד משאיות) לשירות בצה"ל. ואכן במספר המועסקים בסקטור הפרטי (למעט מגויסים עקב המלחמה) היתה ירידה של כ-15 אחוזים לעומת רמת התעסוקה הממוצעת ב-1973 (9) — שיעור ירידה כפול מזה שהיה בתוצר (במונחים שנתיים ההפסד במספר המועסקים בסקטור הפרטי הסתכם בכ-5 אחוזים).

גם אם נתייחס לאומדני התוצר המקומי הפרטי הרביע האחרון של השנה בזהירות, ניתן לומר, כי הפגיעה בכושר הייצור של המשק לא היתה מעבר למה שמתחייב מההיקף הכמותי של גיוס כוח אדם. פירושו של אומדן התוצר הרביע האחרון של השנה, כפי שהוא מובא לעיל, הינו החשה ניכרת בגידול התוצר למועסק — מכ-4 אחוזים ב-1973 (9) ל-8 אחוזים בשלושת החודשים האחרונים (בממוצע שנתי גדל איפוא התוצר למועסק בכ-6 אחוזים). כל זאת, על רקע קיומם של צווארי בקבוק חמורים, שמקורם במחסור חמור באמצעי הובלה ובהיעדר אנשי מפתח במערכת הייצור — מפאת גיוסם לצה"ל — גורמים שפעלו לצימצום הפרייון המדוד. אולם גם אם נביא בחשבון אפשרות, שאומדן התוצר הרביע האחרון של השנה מוטה כלפי מעלה במידה מסויימת, עדיין תקפה המסקנה שקצב הגידול של התוצר הפרטי למועסק לא הואט ברביע האחרון של השנה.

בשימושים האזרחיים עיקר הפגיעה התרכזת בהשקעות וביצוא, והיא מתבטאת בהפסד של כ-10 אחוזים מכל אחד מהשימושים הללו, על בסיס שנתי.

בצריכה הפרטית הפגיעה היתה קלה יותר והתבטאה בירידה של כ-11 אחוזים בצריכה הפרטית לנפש לעומת הרביע הקודם לו, או בהפסד של כ-3.5 אחוזים של הצריכה הפרטית לנפש במונחים שנתיים. הפגיעה בצריכה הפרטית התרכזת בעיקר במוצרים בני-קיימא.

ההכנסה הפרטית הפנויה הריאלית לנפש לא נפגעה, למעשה עקב המלחמה, וקצב גידולה בממוצע שנתי היה דומה לזה שהיה ב-1973 (9) — כ-6 אחוזים לנפש (לפני ניכוי מלוות החובה). למעט מלוות החובה גדל ההכנסה הפרטית הפנויה לנפש ממקורות פנים בכ-6 אחוזים לעומת כ-7 אחוזים ב-1973 (9). ההאטה בקצב הגידול בכאחוז אחד נובעת מגבייתו של מלוות המלחמה.

ניתן איפוא לסכם, שלמעשה וכמעט שלא נפגעו ההכנסות הפנויות, עקב המלחמה¹ בעוד שהפגיעה בצריכה הפרטית הינה במידה רבה בבחינת "ביקוש דחוי", העשוי להתעורר עם החזרה לחיים תקינים.

2. התהליך האינפלציוני וגורמיו

בשנת 1973 (9) הואט קצב הצמיחה של המשק, כפי שהדבר משתקף בשיעור גידולו של התוצר, גם כאשר מביאים בחשבון גורמים מיוחדים למיניהם, שפעלו בשנה זו (ראה על כך בקווי ההתפתחות העיקריים לעיל). התלוות לכך גידול מואט אף בתשומת העבודה, ואילו בקצב עליית המחירים, בכל התחומים, חלה החשה ניכרת, הן בהשוואה לשנתיים הקודמות והן בהשוואה לתקופות גאות אחרות במשק הישראלי (ראה פרק ו').

נזכיר כבר בשלב זה, שאינפלציות מואצות נרשמו בכל המשקים המערבים ולכך, בלא ספק, השלכות על ההתפתחויות במשק הישראלי. עם זאת האינפלציה בישראל היתה מהירה בהרבה מזו שנרשמה במשקים אחרים וכפי שייראה להלן, היא היתה במידה רבה, פרי גורמים מקומיים.

כאמור, בשנת 1973 (9) חלה האטה בקצב גידולה של תשומת העבודה; מאידך גיסא, שיעור הבלתי מועסקים מכלל כוח העבודה הגיע השנה לרמה נמוכה חסרת תקדים במשק הישראלי: כ-2.4 אחוזים בממוצע. במספר העובדים מן השטחים המועסקים בישראל היה הגידול מהיר יותר

¹ למרות שרמת הפעילות הכלכלית (כפי שהיא מתבטאת בתוצר הפרטי) נפגעה עקב המלחמה, הרי שההכנסות הפרטיות הפנויות לא נפגעו למעשה, זאת מאחר ובהכנסות הנ"ל נכללים גם תשלומי הביטוח הלאומי והצבא למגויסים.

מאשר במועסקים הישראליים, אף כי זה היה איטי יותר בהשוואה לשנתיים הקודמות. גם כאן צריך להדגיש, שבאופן מעשי חוסלה האבטלה בשטחים המוחזקים כליל, והגדלת מספר המועסקים מן השטחים בישראל כרוכה בקשיים הולכים וגדלים, מעבר לעניין העלאת השכר (הבאת עובדים מכפרים מרוחקים יותר, הסעתם, שיכונם וכד').

בשכר למשרת שכיר חלה עלייה בשיעור של 25 אחוזים — שיעור הגבוה מזה ששרר בשנים האחרונות. עם זאת, לא חל השנה שינוי משמעותי בחלקו של השכר בהכנסה הלאומית כך שאין לראות בעליות השכר גורם ראשוני להחשת קצב האינפלציה ב-1973. מן האמור לעיל ניתן להסיק במדה רבה של ודאות, ששוק העבודה היה בשנה זו מתוח, כשלחצי הביקוש לעובדים, שניכרו בו בשנתיים הקודמות, נמשכו. ייתכן, שבענפים מסויימים לא המחסור בעובדים הווה את הבלם האפקטיבי לגידול התוצר (ראה דיון מפורט בשוק העבודה בפרק ט').

יש להביא בחשבון שתי התפתחויות נוספות, שעה שרוצים לאבחן את טיבה של האינפלציה בשנת 1973 (9): (א) קצב הגידול של השימושים, למעט יבוא ביטחוני ישיר ויבוא אניות ומטוסים הוחש, במידת מה בשנת 1973 (9) בהשוואה לשנה הקודמת, (ב) חלה עלייה תלולה בעודף היבוא. קצב גידולו של היצוא הואט, ואילו היבוא, הן זה הישיר לשימושים סופיים והן מוצרי הביניים, עלה בקצב מהיר מאוד — זה העקיף כמתחייב, בקירוב, מן התפוקה, וזה הישיר לצריכה פרטית בשיעור העולה בהרבה על כלל גידול הצריכה הפרטית.

מן הדברים שנאמרו לעיל (לחץ נמשך בשוק העבודה, קצב גידול שימושים מוחש וגידול מוחש ביבוא לעומת האטה בגידול היצוא), ניתן להסיק שאכן ההאטה בקצב גידולו של התוצר מקורה, בעיקר, במגבלות מצד ההיצע, ושההחשה בקצב עליית המחירים מקורה, בעיקר, בעודפי ביקוש ששררו במשק.

עודפי הביקוש והאינפלציה ב-1973 (9) הינם בבחינת המשך אף כי מוגבר, למגמות שהחלו מסתמנות כבר במחצית 1970. הסיבות העיקריות להיווצרות עודפי הביקוש בשלוש השנים האחרונות היו הגידול הרב בהעברות הסקטור הפרטי מחוץ לארץ ועודפי הביקוש המקומי של הסקטור הציבורי, כשמשקלם היחסי של גורמים אלה משתנה מתקופה לתקופה. גורמים אלה פעלו הן במישורין להגדלת הביקושים הריאליים, והן בעקיפין דרך ההרחבות המוניטריות הגדולות שהתרחשו בגינם; ואמנם, בשנים 1971 ו-1972 היתה ההרחבה המוניטרית מעל ומעבר לגידול האפשרי בתוצר הלאומי. בחלקן זרמו תוספות הנזילות לשוקי ניירות ערך ומקרקעין, ובכך הקלו במיקצת על הלחץ בשוקי המוצרים והשירותים. ואכן, במהירות המחזור (ביחס לתוצר וביחס לכלל השימושים) כפי שהיא נמדדת בדרך כלל, חלה ירידת מה בשנתיים אלה. בשנת 1973 היתה ההרחבה המוניטרית בהגדרתה הקונבנציונלית איטית יותר מאשר בשנתיים הקודמות, ועם זאת, חלה החשה ניכרת בקצב עליית המחירים.

כמה הסברים אפשריים לכך: (א) מנקודת ראותה של התיאוריה הכלכלית יש לייחס את מהירות המחזור של הכסף לכלל היקף העסקות ולא רק לתוצר (או לכלל השימושים הסופיים). בשנת 1973 (9) חלה ככל הנראה, התמתנות מסויימת (או לפחות, האטה ניכרת בקצב ההתרחבות) בפעילות בשוק המקרקעין, כך שבכלל היקף העסקות היה הגידול נמוך יותר מאשר בתוצר. במלים אחרות, בשנת 1973 (9) חלק גדול יותר מכלל תוספת הנזילות הופנה לשוק המוצרים. (ב) עם הפיכתה של האינפלציה המואצת לגורם פרמננטי בכלכלה הישראלית יורד הביקוש לכסף בהגדרתו הצרה והציבור עובר יותר ויותר להחזקת נכסים נזילים נושאי תשואה (ובעיקר נכסים צמודים) תחתיו. זאת ועוד, יתכן שלאור ההתפתחויות הללו, עצם ההגדרה של המושג "נכסים נזילים" טעונה רביזיה על מנת שתהיה משמעותית לצורך ניתוח כלכלי. ואכן, שינוי בהגדרת הנכסים הנזילים הרלבנטיים לדיון (כגון, הכללת איגרות החוב הצמודות) משנה באופן משמעותי את תמונת ההתרחבות המוניטרית (ראה דיון מפורט על כך בפרק י"ב).

גורם נוסף שהשפעתו הינה אינפלציונית מעיקרה, ושפעל בשנים 1972 ו-1973 (9) הוא זה, שהגידול בהכנסות הפנויות של הציבור היה מהיר יותר מן הגידול בתוצר הלאומי (כששני

הגדלים נאמדים במחירים שוטפים). דבר זה הינו בבחינת התוצאה נטו של השפעת מערכת המסים כולה (מסים עקיפים, מסים ישירים, תמיכות וכד'). התפתחות זו, כשלעצמה, הינה מרחיבה, כיוון שהיא מאפשרת גידול של הצריכה הפרטית מעבר לגידול בתוצר. בשנת 1972 קונוה השפעה זו על ידי הירידה בנטייה הממוצעת לצרוך, כך שהגידול בצריכה הפרטית לא היה מעבר לזה שבתוצר. בשנת 1973 (9) לא פעל גורם מקל זה; אדרבא, לראשונה אחרי מספר שנים ניכרה עליית מה בנטייה לצרוך. (אף כי זו עדיין נמוכה בהשוואה לתקופות קודמות). יש לשים לב לכך, שאם לפנינו מגמת שיבה של הנטייה לצרוך לרמתה בשנים עברו, אזי מניעת עליית חלקה של הצריכה הפרטית תתאפשר רק על ידי גידול בגביות המסים נטו מעבר לגידול בתוצר. כאמור, בשנים 1972 ו-1973 קרה ההפך מזה.

את האינפלציה בשנת 1973 (9) יש לראות גם על רקע התפתחויות המחירים הבינלאומיות. כידוע, המשק הישראלי הינו פתוח, וניתן על כן לצפות לכך, שהוא יגיב ברגישות להתפתחויות בשווקים הבינלאומיים. כידוע, אינפלציה מוגברת היתה השנה מנת חלקם של כל המשקים במערב אירופה ובארה"ב, אך יש להיות ער לכך, ששיעורי עליות המחירים בארצות אלה היה בסדר גודל של שליש, בממוצע, מעליות המחירים בישראל. זאת ועוד, גם כאשר מביאים בחשבון את ההתייקרויות הספציפיות, שבפניהן עמד המשק הישראלי בשנת 1973 (9), מגיעים למסקנה, ששיעור ההתייקרות היה מעל ומעבר למה שהיה מתחייב מהשפעותיו הישירות של היבוא (ראה פרק ר').

עם זאת ראוי להדגיש, שבעוד שלגבי משקי אירופה התייקרות היבוא הינה תופעה חדשה, באופן יחסי, בישראל מתייקר היבוא בקצב מהיר זו השנה השלישית ברציפות (בשנתיים הקודמות תרמו להתייקרות היבוא היטל הביטחון בשיעור 20 אחוזים בקיץ 1970 והפיחות של קיץ 1971). ייתכן שלהתייקרות רצופה זו של היבוא — בקצב שנתי של כ-20 אחוזים — יש השפעה מצטברת על המחירים, מעבר למה שמתקבל מגלגול מלא, אך חד פעמי, של מחירי היבוא על המחירים המקומיים. לדוגמה, מנגנון עקיף שדרכו פועלת התייקרות היבוא על רמת המחירים, הינו הסדר תוספת היוקר, שעל פיו משולמת לעובדים תוספת שכר גם בגין התייקרויות שמקורן ביבוא. תוספת שכר זו הינה בבחינת גידול בעליות הייצור, וזה משפיע, מצדו, על המחירים.

לסיכום, נכון הוא שלהתייקרויות הגדולות במחירי היבוא נודעת השפעה על התפתחויות המחירים במשק הישראלי — כפי שהוסבר לעיל; אולם, יש לזכור את קיומם של הגורמים להרחבה הרבה בביקושים בשלוש השנים האחרונות (עודפי ביקוש מקומיים של הממשלה ויבוא הון של הסקטור הפרטי מחוץ לארץ) — גורמים שאפשרו גלגול כל ההתייקרות של היבוא (ואף מעבר לכך), תוך גידול בכלל השימושים ובתוצר המקומי, ירידת שיעור האבטלה וגידול רב בגירעון. יתכן, שהתייקרות מתונה יותר של היבוא היתה ממתנת בשיעור מה גם את ההתייקרות בשוק המקומי, אך לאור רמת הביקושים הגבוהה במשק הדבר היה בא, ככל הנראה, במחיר גידול רב יותר בגירעון.

3. השימושים

ב-1973 (9) התגבר במידה רבה קצב הגידול של סך השימושים (לעומת התקופה המקבילה אשתקד): 12 אחוזים לעומת כ-7 אחוזים בשנת 1972. גם אם מנכים את היבוא הביטחוני הישיר ויבוא אניות ומטוסים מסך השימושים, מתקבלת התגברות מסויימת בקצב הגידול של השימושים, אם כי מתונה יותר: 11.5 אחוזים לעומת כ-10 אחוזים בשנת 1972. כאמור, שני סעיפים אלו מאופיינים בתנודות ניכרות משנה לשנה, והם במידה רבה בעלי אופי חיצוני למערכת הכלכלית של ישראל.

הצריכה הפרטית היתה הגורם המרכזי בהחשה האמורה של סך הביקושים (למעט אניות ומטוסים ויבוא בטחוני ישרי). הדבר משתקף היטב בגידול משקל הצריכה הפרטית בתוספת השימושים: מ-19 אחוזים בשנת 1971 ל-36 אחוזים בשנת 1972 ולכ-43 אחוזים ב-1973 (9). ההחשה הניכרת בקצב הגידול של הצריכה הפרטית — 12.5 אחוזים ב-1973 (9) לעומת 9 אחוזים בשנת 1972 — למרות ההאטה בקצב הגידול הריאלי של ההכנסה הפרטית הפנויה — 10.5 אחוזים ב-1973 (9) לעומת כ-12 אחוזים ב-1972 — מבטאת בעיקר את תהליך ההתאמה של הצריכה הפרטית לגידול המהיר בהכנסה הפנויה הריאלית, שחל בשנים 1971—1972. כזכור, היה הגדול בשנים אלו בצריכה הפרטית לנפש איטי יותר מהגידול בהכנסה הפנויה לנפש. כמו כן אפשר, שהצפיפות להעלאת ושיעורי המסים העקיפים לאחר הבחירות הביאו להקדמת רכישות — בעיקר של מוצרים ובני-קימא. ואכן בסעיף זה היתה החשה ניכרת בקצב הגידול ב-1973 (9): 36 אחוזים לעומת כ-14 אחוזים בלבד בשנת 1972 (ראה גם דיון בנידון בסעיף החיסכון הלאומי).

שלא כבשנת 1972, חלה ב-1973 (9) האטה ניכרת בקצב הגידול הריאלי בהשקעות בנכסים קבועים (למעט אניות ומטוסים): 13 אחוזים לעומת כ-23 אחוזים בשנת 1972. יתר על כן ההאטה הניכרת בקצב הגידול האמור מבטאת גם את ההתפתחות בהשקעות למגורים ובבנייה לענפי משק, אשר השפעתם על הפעילות המקומית רבה, שכן רכיב התוצר בהשקעות אלו הינו גבוה במיוחד. ההשקעות בבנייה למגורים גדלו ב-1973 (9) בשיעור של כ-16 אחוזים לעומת 29 אחוזים בשנת 1972. נראה, שעיקר ההאטה בהשקעות בבנייה למגורים נבעה מצד הביקוש¹, כפי שבא

לוח ב' 4

השפעת השימושים על התוצר¹, 1970 עד 1973 (9)
(במחירי 1968/69, אחוזים)

	התחלקות תוספת התוצר לפי שימושים				התחלקות התוצר לפי שימושים			
	1973 (9)	1972	1971	1970	1973 (9)	1972	1971	1970
צריכה פרטית	45.0	42.4	42.0	42.8	30.4	20.8	37.3	50.3
צריכה ציבורית	19.6	19.2	17.9	16.7	24.8	15.6	3.7	3.2
השקעה גולמית מקומית ²	15.2	15.5	17.3	17.8	23.0	18.4	36.7	25.6
יצוא ³	20.2	22.9	22.8	22.7	21.8	45.2	22.3	20.9
סך כל התוצר	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

(1) תוצר מקומי גולמי במחיר גורמי הייצור.

(2) לא כולל שינויים במלאי.

(3) למעט: תקבולים לגיי בחו"ל ותקבולי ריבית של הסקטור הציבורי.

הערה: לתוצר ענפי המשק הנובע מהשימוש השונים כפי שהתקבל מניתוח תשומה—תפוקה הוספנו את התוצר של הסעיפים הבאים:

בצריכה הפרטית — זקיפת שירותי דיור ותשלומי שכר של מלכ"ר; בצריכה הציבורית — תשלומי שכר של הסקטור הציבורי; ביצוא — דמי חכירה והכנסות שונות של גורמי ייצור מקומיים.
המקור: נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מעובדים על פי לוח תשומה—תפוקה לשנת 1968/69. נתונים אלה שונים במקצת מאלה שנמדדו על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

¹ אינדיקטור להתלשות הביקוש למגורים ניתן גם לראות בכך שבמשך 1973 עלו מחירי הדירות בכ-24 אחוזים בעוד שמחירי התשומה בבניה למגורים עלו בקצב הרבה יותר מהיר — ב-35 אחוזים (בשנים האחרונות יחס זה היה הפוך).

משקל הצריכה הציבורית בתוצר הלאומי הגולמי, 1969 עד 1973
(אחוזים)

1973	(9)1973	1972	1971	1970	1969	ממוצע		
						1967—72	1961—66	
(מחירים שוטפים)								
11.0	11.1	10.4	10.7	10.5	10.8	10.9	11.0	צריכה ציבורית אזורית
33.3	18.1	21.2	23.5	25.5	20.3	21.5	9.7	צריכה ציבורית ביטחונית
44.3	29.2	31.6	34.2	36.0	31.1	32.4	20.7	סך כל הצריכה הציבורית
(מחירי 1970)								
10.0	10.0	9.9	10.1	10.6	11.0	10.8	12.1	צריכה ציבורית אזורית
30.4	17.7	19.7	23.1	25.4	19.7	21.0	10.2	צריכה ציבורית ביטחונית
40.4	27.7	29.6	33.2	36.0	30.7	31.8	22.3	סך כל הצריכה הציבורית

הדבר לידי ביטוי בהתייצבות התחלות הבנייה למגורים כבר במחצית השנייה של 1972 ותחילת 1973. תהליך המבטא, כנראה, ירידה או התייצבות באגירת דירות מטעמים ספקולטיביים.

גם בהשקעות בענפי משק (למעט אניות ומטוסים) חלה האטה ניכרת בקצב הגידול ב-1973 (9): כ-10 אחוזים לעומת 19.5 אחוזים בשנת 1972. עם זאת ראוי לזכור כי קצב הגידול בהשקעות בענפי משק מאפיין בתנודות גדולות משנה לשנה. כמו כן שיעור הגידול בהשקעות הנ"ל היה בשנת 1972 יוצא דופן מבחינת גודלו. במיוחד תמוה קצב הגידול האיטי בהשקעות לתעשייה בשיעור של כ-2 אחוזים ב-1973 (9) לעומת כ-11 אחוזים בשנת 1972 ו-10 אחוזים בשנת 1971. זאת כאשר בתשואה ליחידת הון חל גידול מתמיד בשנים האחרונות, ובתוצר התעשייתי חל גידול ריאלי של למעלה מ-10 אחוזים בכל אחת מהשנים הנ"ל. מבין ענפי המשק השונים רק בתחבורה היבשתית, בדואר ובשירותים נמשך הגידול המהיר בהשקעות. הסבר חלקי להאטה בקצב הגידול בהשקעות בענפי משק ניתן למצוא, אולי, בסיומם של פרויקטים גדולים שבוצעו בשנים 1971—1972 (פריקלאס, בתי הזיקוק באשדוד והשקעות ניכרות בטורבינות גז של חברת החשמל).

ההשקעות באוניות ומטוסים היו ב-1973 (9) גבוהות פי 4 לעומת התקופה המקבילה אשתקד. בצריכה הציבורית חלה עליה קלה ב-1973 (9) בשיעור של כחצי אחוז. בצריכה הציבורית המקומית נמשך הגידול האיטי בכ-3 אחוזים ב-1973 (9) לעומת כאחוז אחד בשנת 1972. כלומר, הצריכה הציבורית לא פעלה ישירות להחשה ניכרת בביקושים המקומיים.

לבסוף, ראוי לציין את המשך הירידה במשקל הצריכה הציבורית הבטחונית בסך התוצר והעלייה במשקל הצריכה הציבורית האזורית בתוצר ב-1973 (9) (ראה לוח ב-4). יתר על כן

הירידה בצריכה הציבורית הביטחונית ב-1973 (9) מבטאת הן את הירידה ביבוא הביטחוני הישיר והן ירידה בקניות המקומות.

ההאטה בקצב הגידול הריאלי של היצוא נמשכה זו השנה השנייה. הגידול הריאלי של יצוא הסחורות והשירותים ב-1973 (9) הסתכם ב-10.5 אחוזים לעומת 12.0 אחוזים בשנת 1972 ו-23.5 אחוזים בשנת 1971. בקעבות זאת נמשכה הירידה בחלקו של היצוא בתוספת השימושים (למעט אניות ומטוסים ויבוא בטחוני ישר): מ-42 אחוזים ב-1971 ל-28 אחוזים ב-1972 ו-21 אחוזים ב-1973 (9). יתר על כן, בניכוי יצוא היהלומים חל גידול ריאלי של כ-7.5 אחוזים בלבד ביצוא הסחורות והשירותים. המשך הגידול המהיר ביצוא יהלומים מבטא בעיקר את הגידול בביקוש ליהלומים כאמצעי הגנה נגד ירידת ערך הדולר והמגמות האינפלציוניות במשק העולמי.

ההאטה הניכרת בגידול היצוא התעשייתי למעט יהלומים (הגידול הריאלי ב-1973 (9) הסתכם בכ-2 אחוזים בלבד לאחר גידול של 7 אחוזים ב-1972 ו-20 אחוזים ב-1971) הינה בחלקה תוצאה של התפתחויות ספציפיות בענפים מסויימים, אך בעיקרה היא משקפת, כנראה, את עודפי הביקוש במשק. נראה, שעודפי הביקוש הללו באו לידי ביטוי בהפניה של חלק הולך וגדל מתוספת הייצור התעשייתי (למעט יהלומים) לביקושים המקומיים הגואים. כן השפיעה בכיוון זה העלייה הניכרת בהוצאות הייצור המקומיות, אשר כתוצאה מכך חלה התייצבות ברווחיות היצוא בשנת 1972 ועליה קלה בלבד ב-1973 (9). עם זאת יש לזכור, כי העלייה המהירה יחסית במחירי היצוא (בשיעור של כ-24 אחוזים) ב-1973 (9), מבטאת במידה רבה את הירידה בערך הדולר ביחס למטבעות האירופיים. מגמה אשר לקראת סוף השנה אכן השתנתה (ערך הדולר חזר ועלה)¹. כלומר, חלק מהעלייה במחירי היצוא ב-1973 (9) אשר נבע מהפיחות האפקטיבי בדולר היה בעל מרכיב גדול של אי ודאות, ולכן ניתן להניח, כי השפעתו להמרצת היצוא היתה קטנה יותר.

בתחום יצוא השירותים ראוי לציון מיוחד אי הגידול הריאלי של יצוא שירותי תיירות לאחר האטה ניכרת שחלה ב-1972 בקצב הגידול של הענף (דיון מפורט בנושאי היצוא ראה פרק ג', "מאזן התשלומים וסחר החוץ").

4. המקורות

כאמור, בקצב הגידול של סך הביקושים (למעט אניות ומטוסים ויבוא ביטחוני ישר) חלה ב-1973 (9) החשה מסויימת: 11.5 אחוזים לעומת 10 אחוזים בשנת 1972. למרות זאת, חלה האטה בקצב הגידול של התוצר הלאומי הגולמי: 8 אחוזים לעומת 10 אחוזים בשנת 1972. נראה, כי ההאטה בקצב הגידול של התוצר נעוצה במספר גורמים:

א. ההאטה הניכרת בתשומת העבודה הישראלית¹: מגידול של 6.2 אחוזים בשעות העבודה ב-1972, לגידול של 2.3 אחוזים בלבד בשעות העבודה ב-1973 (9). תהליך זה התרחש תוך מיצוי עתודות כוח העבודה האזרחי: היתה ירידה נוספת בשיעור האבטלה (2.5 אחוזים ב-1973 (9) לעומת 2.7 אחוזים בשנת 1972) ובממוצע ימי האבטלה למובטל (מ-1.9 ימי אבטלה ב-1972 ל-1.5 אחוזים).

¹ יתר על כן התל מחודש פברואר 1974 שוב הסתמנה מגמה של ירידה בערך הדולר.

² גם בתשומת העבודה המקומית (כולל עובדים מהשטחים), כפי שהיא באה לידי ביטוי בשעות העבודה, חלה האטה ניכרת בקצב הגידול — 3.3 אחוזים ב-1973 (9) לעומת 7.7 אחוזים בשנת 1972. זאת למרות שתשומת העבודה מהשטחים גדלה ב-25 אחוזים (במספר המועסקים מהשטחים חל גידול של כ-24 אחוזים).

לוח ב' - 6

הרכב המקורות לשימוש מקומי, 1968 עד 1973
(אתוזים)

ינואר-ספטמבר							
1973	1972	1973	1972	1971	1970	1969	1968
(במחירים שוטפים)							
א. סך כל המקורות לשימוש מקומי							
21.0	17.9	27.2	18.0	19.5	20.6	18.8	16.1
עודף היבוא *							
79.0	82.1	72.8	82.0	80.5	79.4	81.2	38.9
התוצר הלאומי הגולמי							
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
סך הכול (א)							
ב. סך כל המקורות לשימוש מקומי בניכוי יבוא ביטחוני ישיר							
16.6	11.6	16.5	11.7	13.1	12.5	13.4	11.4
עודף יבוא בניכוי יבוא ביטחוני ישיר *							
83.4	88.4	83.5	88.3	86.9	87.5	86.6	88.6
התוצר הלאומי הגולמי							
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
סך הכל (ב)							
(מחירי 1970)							
א. סך כל המקורות לשימוש מקומי							
19.3	15.7	24.6	15.8	18.9	20.6	18.2	16.2
עודף היבוא *							
80.7	84.3	75.4	84.2	81.1	79.4	81.8	83.8
התוצר הלאומי הגולמי							
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
סך הכול (א)							
ב. סך כל המקורות לשימוש מקומי בניכוי יבוא ביטחוני ישיר							
15.1	10.3	14.5	10.4	12.8	12.5	13.1	11.7
עודף היבוא בניכוי יבוא ביטחוני ישיר *							
84.9	89.7	85.5	89.6	87.2	87.5	86.9	88.3
התוצר הלאומי הגולמי							
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
סך הכל (ב)							

* מחושב בשער החליפין האפקטיבי.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ימי אבטלה ב-1973 (9). האטה זו לא איפשרה, כנראה, התרחבות מהירה יותר של הענפים, שבהם שררו עודפי ביקוש — המדובר בעיקר בענף התעשייה.

ב. הירידה בתפוקות ענפי החקלאות, התיירות והבנייה הבטחונית, לוותה באבטלתו של כוח אדם ומלאי הון שלא ניתן היה לנצל בטווח הקצר בענפים אחרים (ראה סעיף 1 לעיל וסעיף 5 להלן). ההתפתחויות האמורות בענפי התיירות והבנייה הבטחונית מבטאות את צד הביקוש, ואילו הירידה בתפוקות ענף החקלאות נובעת מפגעי טבע. הירידה הזאת בתוצר של ענפי המשק יכולה להסביר כאחוז עד אחוז וחצי מן ההאטה בקצב הגידול של התוצר.

ניתן איפוא לסכם כי ב-1973 (9) פעלו, כנראה, במשולב, גורמים מצד ההצד וגורמים מיוחדים מצד הביקוש להאטת קצב הגידול של התוצר.

היבוא, למעט אניות ומטוסים ויבוא בטחוני ישיר, גדל ריאלי ב-1973 (9) בשיעור של כ-20 אחוזים לעומת גידול של כ-9.5 אחוזים בשנת 1972. ההחשה הרבה בקצב הגידול של היבוא מוסברת בעיקרה בשלושה גורמים:

(א) חזרה ב-1973 (9) ליבוא תשומות לצורך ייצור שוטף בהיקף המתחייב מרמת הפעילות הכלכלית. בשנת 1972 היה יבוא התשומות נמוך במידה ניכרת מהנדרש לצורך הייצור השוטף¹. לפי אומדן היה קיים פער של כ-90 מיליון דולר בין היבוא בפועל לשנת 1972 ובין היבוא הנובע מסל הביקושים (על פי רכיבי יבוא קבועים).

(ב) צבירת מלאי יהלומים בהיקף ניכר, כתוצאה ממניעים ספקולטיביים, בעקבות ירידת ערך הדולר במחצית הראשונה של שנת 1973.

(ג) קיומם של עודפי ביקוש במשק, אשר התבטאו, מצד אחד, בהמשך הגידול המהיר בייצור התעשייתי וביבוא תשובות לייצור תעשייתי, ומאידך בהגברת הביקוש לנכסי צריכה מיבוא, (כגון מכוניות נוסעים ונסיעות לחו"ל).

ניתן לראות זאת בגידול הרב שחל ב-1973 (9) ביבוא נכסי צריכה: 31 אחוזים לעומת כ-16 אחוזים בשנת 1972. בעוד שבצריכת סחורות חל גידול של כ-16 אחוזים ב-1973 (9) לעומת כ-11 אחוזים ב-1972.

ב-1973 (9) חלה איפוא עלייה במשקל היבוא בסך המקורות, למעט יבוא בטחוני ויבוא אניות ומטוסים: 33 אחוזים לעומת 31 אחוזים בשנת 1972. עלייה זו מובלטת בתוספת המקורות. למעט יבוא ביטחוני ישיר ואניות ומטוסים. בתוספת זו היה משקל היבוא כ-53 אחוזים לעומת כ-30 אחוז בלבד בשנת 1972.

היבוא של אניות ומטוסים ויבוא ביטחוני ישיר גדל בכ-33 אחוזים לעומת ירידה של כ-2 אחוזים בשנת 1972.

כתוצאה מכך גדל היבוא הכולל ב-1973 (9) בשיעור של כ-21 אחוזים, בדומה לשיעור הגידול ביבוא למעט שני סעיפים אלו. בעוד שבשנת 1972 היבוא הכולל עלה בשיעור של 2 אחוזים בלבד (ובקצב איטי יותר מאשר היבוא למעט אניות ומטוסים).

5. התוצר הגולמי ופיריון הייצור

ב-1973 (9) גדל התוצר המקומי הפרטי הגולמי, למעט זקיפת שירותי דיור, בשיעור של 9 אחוזים לעומת כ-12 אחוזים בשנת 1972. בבדיקת התפתחות התוצר מצד הענפים, ע"ס אינדיקטורים, מתקבלת מגמה דומה (ראה לוח ב-8).

כפי שכבר הוסבר לעיל (בסעיף 1 ובסעיף 4 נראה, כי ההאטה בקצב הגידול של התוצר מוסברת בעיקרה הן בגורמים שפעלו מצד ההצד — המחסור בכח אדם ופגעי הטבע בחקלאות — והן בגורמים מיוחדים שפעלו מצד הביקוש — הירידה בתפוקות ענף התיירות והבנייה הבטחונית.

¹ יבוא תשומות שוטפות למעט יהלומים גדל כמותית ב-1972 באחוז אחד בלבד, בעוד שבתוצר המקומי הפרטי חל גידול של כ-12 אחוזים.

ההרכב הענפי של התוצר המקומי הנקי במחירי גורמי הייצור*, 1968 עד 1973 (9)
(אחוזים)

1973 (9)	1972	1971	1970	1969	1968	
(במחירי 1970)						
5.8	6.4	6.5	6.4	6.5	6.9	(1) חקלאות, ייעור ודיג
26.2	25.3	24.9	23.9	23.5	22.5	(2) חרושת, מכרות ומחצבים
13.2	13.0	12.1	12.0	11.0	9.6	(3) בנייה ושירותים ציבוריים
9.8	9.6	9.3	8.8	8.3	8.2	(4) תחבורה וקשר
21.5	21.8	22.2	22.9	24.5	25.6	(5) פיננסים, מסחר ושירותים עסקיים ואישיים
17.1	17.4	18.3	19.1	19.2	19.7	(6) שירותים ציבוריים וקהילתיים
6.4	6.5	6.7	6.9	7.0	7.5	(7) בעלות על בתי מגורים
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	תוצר מקומי נקי (במחירי גורמי הייצור)*

* תוצר מקומי נקי במחירי גורמי הייצור לפני התאמת מלאי ובלאי.
המקור: עיבוד על פי לוח ב' - 8.

כתוצאה מכך חל גידול של כ-4 אחוזים בתוצר המקומי הפרטי למועסק, בדומה לקצב הגידול שהיה בשנת 1972. לעומת זאת בתוצר לשעת עבודה חלה החשה מסוימת בקצב גידולו - 5.3 אחוזים ב-1973 (9) לעומת 3.2 אחוזים בשנת 1972. נראה, שהרידה במוצק שעות העבודה למועסק הינה תוצאה של עליית משקל המועסקים בעבודה חלקית בכלל המועסקים, ולא כתוצאה מהגמישות הרבה יותר בהתאמה של שעות העבודה למועסק לשינויים בפעילות הכלכלית בטווח הקצר.

בתוצר ליחידת גורמי ייצור (הון ועבודה) הושפע קצב הגידול מצורת המדידה של תשומת העבודה (ראה לוח ב' - 9).

בהתאם לכל האינדיקטורים היה קצב הגידול של הפריון ב-1973 (9) איטי מהמוצק הרב שנתי בשנות הששים (כזכור, גם בשנת 1972 היה קצב הגידול בפריון איטי אף מהמוצק הרב שנתי). כפי שכבר צויין (בסעיף 1 לעיל), ניתן להצביע על גורמים ספציפיים שפעלו ב-1973 (9) ככיוון של האטת קצב הגידול בפריון לעומת הממוצע הרב שנתי.

בענף החקלאות הביאה פגיעת הקרה והבצורת לירידה של כ-5 אחוזים בתוצר החקלאי וליציבות בתוצר למועסק. בענף התיירות חלה התייצבות במספר התיירים שהגיעו ב-1973 (9)

¹ בעיבוד מיוחד של סקרי כוח אדם נמצא, כי שעות העבודה למועסק בעבודה מלאה נשארו ללא שינוי ב-1973 (9) לעומת התקופה המקבילה אשתקד. לעומת זאת בשעות העבודה של המועסקים בעבודה חלקית חל גידול של כ-1.5 אחוז בתקופה האמורה.

התוצר המקומי הנקי במחירי גורמי הייצור * לפי ענפי משק, 1969 עד 1973 (9)

העלייה או הירידה (—) הריאלית לעומת תקופה קודמת, באתונים					במיליוני ל"י במחירים שוטפים	
1973 (9)	1972	1971	1970	1969	1970	
(במחירי 1970)						
—3.0	8.5	10.8	5.7	4.1	1,038	1. חקלאות, ייעור ודייג
11.9	11.7	12.6	10.4	15.9	3,872	2. חרושת, מכרות ומחצבים
9.7	18.0	10.0	16.8	27.6	1,947	3. בנייה ושירותים ציבוריים
10.6	13.1	15.2	13.5	12.7	1,427	4. תחבורה ותקשורת
6.5	7.4	6.1	0.4	5.8	3,713	5. כספים מסחר ושירותים
7.4	6.9	5.7	4.8	4.0	1,116	6. בעלות על בתי מגורים
5.9	4.3	4.8	7.1	8.2	3,106	7. שירותים ציבוריים וקהילתיים
תוצר מקומי נקי (במחיר גורמי הייצור)*						
8.0	9.7	8.9	7.6	10.9	16,219	א. כלל המשק
8.5	11.3	10.3	8.0	12.4	11,997	ב. סקטור פרטי (למעט דיור) **

- הערות: המספרים המוחלטים של שנת הבסיס — 1970 נלקחו מהחשבונות הלאומיים. שיעורי השינוי הריאליים של ענפי המשק מבוססים על המקורות הבאים:
- (1) לפי החשבון השוטף של ענף החקלאות, לפי שנים חקלאיות. המעבר לשיעורי שינוי לשנים קלנדריות נעשה באופן טכני משנים חקלאיות.
 - (2) לפי מדד הייצור התעשייתי.
 - (3) לפי תפוקת ענף הבנייה, כפי שהיא מחושבת בפרק ה' להלן.
 - (4) כפי שחושבו בפרק י"ב להלן. שיעורי השינוי חושבו שם ע"י שקלול השינוי בתפוקות ענפי המשנה בחלק היחסי שלהם בתוצר ב-1968/69 המבוססים על נתוני תשומה-תפוקה.
 - (5) לפי שיעורי השינוי במספר המועסקים הגמדד בסקרי כח אדם.
 - (6) לפי סעיף שירותי הדיור המופיעים בצריכה הפרטית.
 - (7) על סמך נתוני החשבונות הלאומיים.
- * תוצר מקומי נקי במחיר גורמי הייצור לפני התאמת מלאי ובלאי.
- ** התוצר של הסקטור הפרטי מוגדר כסך כל התוצר למעט שירותים ציבוריים וקהילתיים.

ארצה וירידה בשיעור של כ-5 אחוזים במספר הלינות בבתי מלון מומלצים, בעוד מספר בתי המלון גדל. כתוצאה מכך ירד שיעור התפוסה של בתי מלון בכ-5 אחוזים. גם בתוצר למועסק של ענף התיירות חלה ירידה תלולה. הירידה בענף התיירות השפיעה גם על האטת קצב הגידול בפעילות של אל-על. יתר על כן, בממוצע שעות הטיסה למטוס חלה ב-1973 (9) ירידה מסויימת (נתון זה יכול להיות אינדיקטור למידת הניצול של צי המטוסים). המשך הירידה הניכרת בביקוש הבטחוני לעבודות עפר ובניה ב-1973 (9) גרם לאבטלתו של ציוד מיכני לעבודות עפר.

כמו כן פעלו השינויים בהרכב המועסקים — עליית משקלם של המועסקים בעבודה חלקית (חמישים אחוז מכלל תוספת המועסקים במשך ב-1973 (9) היו מועסקים בעבודה חלקית) גם כן, כנראה, להקטנת קצב הגידול בפרייון. זאת בהנחה, שמועסקים אלו באים בעיקרם מקבוצות גיל גבוהות יחסית והם בעלי כושר עבודה נמוך מן הממוצע.

השינוי בתוצר המקומי, כגורמי הייצור ובפריון של המשק הפרטי¹ 1969 עד 1973 (9)
(אחוזים)

העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה הקודמת ⁴					ממוצע	
1973 (9)	1972	1971	1970	1969	—1966 1972	—1961 1965
9.0	11.9	11.8	9.1	14.7	9.3	10.9
התוצר המקומי הגולמי (למעט דיור) ²						
8.2	9.7	7.8	8.3	7.4	7.5	9.9
מלאי ההון הגולמי הקבוע בתחילת השנה (למעט דיור)						
4.8	7.2	4.5	1.5	4.4	2.9	4.5
תשומת העבודה (כולל עובדים מהשטחים מועסקים)						
3.5	8.3	4.1	1.7	4.7	3.0	4.2
שעות עבודה						
3.2	2.3	3.2	6.7	2.9	4.5	5.2
מלאי ההון למועסק						
4.5	1.3	3.6	6.5	2.6	4.4	5.5
מלאי ההון לשעת עבודה						
4.0	4.4	7.0	7.5	9.9	6.2	6.1
התוצר למועסק						
5.3	3.3	7.4	7.3	9.6	6.1	6.4
התוצר לשעת עבודה						
התוצר ליחידה של גורמי הייצור (פריון הייצור) ³						
2.3	3.2	5.3	4.0	8.3	3.9	3.5
לפי מועסקים*						
2.9	3.6	5.9	5.1	8.8	4.7	3.6
**						
3.0	2.7	5.5	3.9	8.2	3.8	4.3
לפי שעות עבודה*						
3.7	2.9	6.1	5.0	8.6	4.6	4.5
**						

* לפי שקלול תשומת עבודה ב-1/2.

** לפי שקלול תשומת עבודה ב-2/3.

(1) המשק הפרטי מוגדר ככלל המשק למעט ענף השירותים של הסקטור הציבורי והמוסדות שלא למטרות רווח.

(2) השימוש בשיעורי השינוי של התוצר המקומי הגולמי (ולא בתוצר הלאומי הגולמי) נעשה מהסיבות הבאות:
א. התוצר המקומי הוא המשקף את רמת הפעילות הכלכלית במשק.

ב. אומדן מלאי ההון המצוי בידינו הינו על בסיס מקומי ולא לאומי.

כאמור, התוצר המקומי הגולמי הינו בניכוי סקטור ציבורי ומלכ"ר, מאחר שלפי ההגדרה הפריון הנמדד בסקטור זה הינו אבס.

(3) גמישות הייצור של התוצר ביחס לעבודה שווה לתמורה לעבודה בתנאים של תחרות משוכללת. התמורה לעבודה בהכנסה הלאומית הגולמית הפרטית (למעט דיור) הינה בפועל בסביבות כ-65 אחוזים, וזאת כאשר התמורה לעבודה הנוקפת לעצמאי היא בהתאם לשכר הממוצע לשכיר במשק. במחקרים שונים קיימת הטענה כי גמישות הייצור של התוצר ביחס לעבודה נמוכה יותר מהתמורה לעבודה כפי שהיא נמדדת בפועל, למשל במחקרו של פרוס⁴ ברונו, Bruno, M., "Estimation of factor contribution to growth under Structural Disequilibrium", International Economic Review, Vol. 9 No. 1 (February, 1968), 49-62.

לכן השתמשנו בשני המשקלות לצורך שקלול תשומת העבודה כמשקפים את הטווח הרלוונטי.

(4) שיעור השינוי הריאלי בתוצר מחושב במחירים קבועים של שנת הבסיס 1970 (בשנים 1969—1973).
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ונתוני בנק ישראל.

1970	1971	1972	1973(9)
(אחוזי שינוי)			
1.8	3.5	5.0	3.9
1.4	2.3	5.9	1.5
1.8	7.6	2.2	11.1

סך כל המועסקים הישראליים

מועסקים בעבודה מלאה

מועסקים בעבודה חלקית

המשך השינוי בהרכב המועסקים בכיוון עליית משקל הנשים ועובדי השטחים (אשר ייתכן, שהינם בעלי מיומנות מקצועית נמוכה מן הממוצע), פעל ב-1973(9) להורדת השינוי היחסי בפריזון בהשוואה לשנת 1972 (כפי שניתן לראות מהלוח ב'-10). ההסברים הללו להאטה בשיעור הגידול של הפריזון, הם חלקיים בלבד, והתופעה של ההאטה הניכרת בשיעור הגידול בפריזון בשנתיים האחרונות, אף בהשוואה לממוצע הרב שנתי של שנות השישים, עדיין אינה ברורה די צורכה.

לוח ב' - 10

המועסקים המקומיים ותוצר למועסק של הסקטור הפרטי, 1968 עד 1973(9)

(אחוזי שינוי)

	התוצר למועסק		סה"כ מתוקנן ¹	סה"כ
	פשוט	מתוקנן		
1968	7.5	8.1	10.2	10.8
1969	9.9	11.0	3.3	4.4
1970	7.5	8.1	0.9	1.5
1971	6.9	7.9	3.6	4.6
1972	4.4	5.7	5.9	7.2
1973(9)	4.0	4.5	4.3	4.8
ממוצע 1968—1972	7.3	8.3	4.8	5.7

¹ התיקון נעשה על סמך המשקלות הבאים:

גברים 1.00

נשים 0.60

עובדים מהשטחים 0.45

המשקלות נקבעו בהתאם לשכר היחסי הממוצע של קבוצות עובדים אלו בהנחה שהשכר משקף את ערך התפוקה השולית שלהם.

6. ההכנסות

ניתוח התפתחות ההכנסות של הציבור נעשה בשני חתכים, האחד — בהשוואה להתפתחות התוצר באותה תקופה, והשני — בהשוואה להתפתחות ההכנסות בתקופה קודמת. בחתך אחד משווים את מהלך ההכנסות ב-1973(9) למהלך התוצר באותה תקופה; וכבר נאמר בקווי ההתפתחות

לוח ב' 11

התוצר הלאומי וההכנסה הלאומית 1970 עד 1973

העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה הקודמת											
ינואר—ספטמבר						1973	1972	1971	1970		
						1973	1972				
(אחוזים)						(מיליוני ל"י, במחירים שוטפים)					
28.4	29.2	25.6	24.5	18.1	27,419	21,222	37,494	29,190	23,246	18,670	1. תוצר לאומי גולמי במחירי שוק*
32.4	32.4	27.7	24.8	20.2	2,885	2,179	3,846	2,905	2,274	1,822	2. פחת
28.0	28.8	25.3	24.5	17.9	24,534	19,043	33,648	26,285	20,972	16,848	3. תוצר לאומי נקי (1—2)
22.3	25.3	22.4	22.9	18.5	2,725	2,175	3,629	2,968	2,425	1,973	4. מסים-עקיפין על הייצור המקומי
74.8	72.6	24.6	25.6	11.2	630	365	867	496	398	317	5. סובסידיות לייצור המקומי
11.7	15.7	22.0	22.4	20.0	2,095	1,810	2,762	2,472	2,027	1,656	6. מסים נטו על הייצור המקומי (4—5)
29.7	30.2	25.7	24.7	17.7	22,439	17,233	30,886	23,813	18,945	15,192	7. ההכנסה הלאומית (3—6)
25.4	26.0	21.7	21.2	14.5	6,932	5,501	9,492	7,569	6,220	5,135	8. הכנסה לאומית לנפש (בל"י)

* התוצר הלאומי לפי שער חליפין אפקטיבי.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

העיקריים ובסעיף ה' על התהליך האינפלציוני, שב-1973 (9) היה הגידול בהכנסות הפנויות של הציבור, ממקורות פנים, מהיר יותר מגידול התוצר — כשהפער הינו, הגדרתית, התוצאה נטו של כלל האמצעים הפיסקליים.

	1970	1971	1972	1973 (9)
אחוזי שינוי נומינאליים				
התוצר הלאומי הגולמי	18.1	24.5	25.6	29.2
ההכנסה הפרטית הגולמית				
מפעילות כלכלית	17.9	24.7	26.1	30.6
ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה				
ממקורות פנים (בניכוי מלוות חובה נטו)	10.3	22.2	29.1	30.9

התפתחות דומה, ואף חזקה יותר בעוצמתה חלה בשנת 1972. בשנת 1972 פעלה בכיוון זה בעיקר ההאטה בקצב הגביות של המסים ישירים, ואילו בשנת 1973 גרם לכך הגידול הרב בתמיכות העקיפות של הממשלה, שנועדו למתן עליות מחירים מקומיות. בחתך השני, כאמור לעיל, משווים את התפתחות ההכנסות ב-1973 (9) להתפתחות ההכנסות בשנת 1972. כאן הממצא העיקרי הינו האטה מסוימת שחלה בקצב הגידול של ההכנסה הפנויה הריאלית לנפש (ממקורות פנים בניכוי מלוות חובה): מ-8 אחוזים ב-1972 לכ-7 אחוזים ב-1973 (9).

	1970	1971	1972	1973 (9)
ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה :				
א. מפעילות כלכלית לנפש	6.3	7.4	5.8	6.6
ב. ממקורות פנים לנפש (בניכוי מלוות חובה נטו)	-0.6	5.3	8.3	6.8

ההאטה בקצב הגידול הריאלי של ההכנסה הפנויה לנפש ב-1973 (9) מוסברת כולה בהחשה הניכרת בגביות נטו של מסים ישירים ומלוות חובה; ואכן בהכנסה הפרטית הגולמית מפעילות כלכלית¹ לנפש חל גידול ריאלי של 6.6 אחוזים ב-1973 (9) לעומת 5.8 אחוזים בשנת 1972. כלומר, אפילו היתה החשה מסוימת בקצב הגידול של ההכנסה הפרטית מפעילות כלכלית ב-1973 (9), בניגוד להאטה בקצב הגידול הריאלי של ההכנסה הפנויה². בסך הגביות של מסים ישירים ומלוות חובה, לאחר ניכוי תשלומי העברה לציבור, חלה ב-1973 (9) החשה ניכרת בקצב הגידול — 27 אחוזים לעומת כ-6 אחוזים בשנת 1972. הגידול האיטי בגביות נטו של מסים ישירים ומלוות חובה בשנת 1972 פעל איפוא להחשה קצב הגידול של ההכנסה הפנויה ביחס לקצב הגידול של ההכנסה הגולמית מפעילות כלכלית

¹ ההכנסה הגולמית הפרטית מפעילות כלכלית מוגדרת כהכנסה הלאומית בניכוי ההכנסות המקומיות של הסקטור הציבורי מרכוש (לפני ניכוי מסים ישירים ומלוות).

² עם זאת, הגידול הרב בתמיכות הממשלתיות לייצור המקומי (כ-73 אחוזים), מנע עליית מחירים נוספת של מוצרי הצריכה הפרטית ובכך גמנע מיתון נוסף בגידול הריאלי של ההכנסות.

לוח ב' 12
ההכנסה הפרטית וההכנסה הפנויה, עד 1970

1970	1971	1972	1973	ינואר—ספטמבר		העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה הקודמת	
1970	1971	1972	1973	1972	1973	1972	1973
				(מיליוני ל"י, במחירים שוטפים)		(אחוזים)	
1. ההכנסה הלאומית	15,192	18,945	23,813	17,233	22,439	24.7	30.2
2. הכנסות מקומיות של הסקטור הציבורי מרכוש	346	430	509	**630	**475	21.0	25.0
3. פחת	1,822	2,274	2,905	3,846	2,179	2.05	32.4
4. ההכנסה הפרטית הגולמית מפעילות כלכלית (1—2+3)	16,668	20,789	26,209	34,102	24,849	17.9	30.6
5. מס הכנסה	2,232	2,768	3,311	4,555	3,368	26.0	40.0
6. תשלומים לביטוח לאומי	826	1,242	1,479	1,750	1,302	77.6	21.8
7. סך הכול מיסים ישירים (5+6)	3,058	4,010	4,790	6,305	4,670	36.7	34.4
8. מילואות חובה נטו *	388	978	1,025	1,305	886	—	13.2
9. סך כל תשלומי חובה (7+8)	3,446	4,988	5,815	7,610	5,556	60.5	30.5
10. תשלומי העברה נטו	1,627	2,351	3,038	**4,000	**2,290	10.4	33.2
11. ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה ממקורות פנים : א. ללא ניכוי מילואות חובה נטו (4—7+10)	15,237	19,130	24,457	31,797	23,229	14.0	30.1
ב. בניכוי מילואות חובה נטו (4—9+10)	14,849	18,152	23,432	30,492	22,343	10.3	30.9
12. העברות לפרטים מחו"ל	1,551	2,283	3,293	3,268	2,389	28.1	—4.6
13. ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה מכל המקורות : א. ללא ניכוי מילואות חובה נטו (11+12)	16,788	21,413	27,750	35,065	25,618	15.1	25.9
ב. בניכוי מילואות חובה נטו (11+12)	16,400	20,435	26,725	33,760	24,732	11.7	26.4

* גביות בניכוי הפחת תעודות.

** אומדן.

המקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב' - 13

השינוי בהכנסה הפנויה ובהתחלקות ההכנסה, 1968 עד 1973

(אחוזים)

ינואר-ספטמבר								ממוצע			
		1973	1972	1971	1970	1969	1968	—1968 1972	—1966 1967	—1961 1965	
											1. השינוי בהכנסה הפרטית הפנויה והריאלית לנפש*
	6.2	5.8	7.2	8.2	2.8	8.4	10.8	7.6	0.7	6.6	א. ממקורות פנים
	2.8	2.9	8.7	9.8	3.8	7.6	13.1	8.7	0.0	6.6	ב. מכל המקורות
											2. משקל ההכנסות משכר בסך ההכנסות מפעילות כלכלית**
	57.9	58.2	57.5	59.1	60.5	58.7	60.2	59.0	64.5	60.0	א. הכנסות ברוטו
	57.4	57.4	56.7	58.8	61.0	58.7	59.8	58.7	64.7	60.8	ב. בניכוי מסים ישירים

* הכנסה גולמית ללא ניכוי מילות חובה.

** הכנסה גולמית למעט ההכנסה הזקופה מבעלות על בתל מגורים.

המקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ונתוני בנק ישראל.

לוח ב' - 14
החיסכון הפרטי* 1970 עד 1973

העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה הקודמת						ינואר-ספטמבר						
1973	(9)1973	1972	1971	1970	1973	1972	1973	1972	1971	1970		
(אחוזים)						(מיליוני ל"י, במחירים שוטפים)						
1. ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה ממקורות פנים :												
30.0	30.1	27.8	25.6	14.0	23,229	17,848	31,797	24,457	19,130	15,237	א. ללא ניכוי מילוות חובה	
30.1	30.9	29.1	22.2	10.3	22,343	17,065	30,492	23,432	18,152	14,849	ב. בניכוי מילוות חובה	
2. ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה מכל המקורות :												
26.4	25.9	29.6	27.5	15.1	25,618	20,353	35,065	27,750	21,413	16,788	א. ללא ניכוי מילוות חובה	
26.3	26.4	30.8	24.6	11.7	24,732	19,570	33,760	26,725	20,435	16,400	ב. בניכוי מילוות חובה	
28.9	33.3	25.6	18.5	11.2	16,474	12,356	21,948	17,025	13,556	11,444	3. הצריכה הפרטית	
4. החיסכון הפרטי הגולמי ממקורות פנים (1—3)												
32.5	23.0	33.3	47.0	23.2	6,755	5,492	9,849	7,432	5,574	3,793	א. ללא ניכוי מילוות חובה	
33.4	24.6	39.4	35.0	7.5	5,869	4,709	8,544	6,407	4,596	3,405	ב. בניכוי מילוות חובה	
5. החיסכון הפרטי הגולמי מכל המקורות (2—3)												
22.3	14.3	36.5	47.0	24.6	9,144	7,997	13,117	10,725	7,857	5,344	א. ללא ניכוי מילוות חובה	
21.8	14.5	41.0	38.8	13.2	8,258	7,214	11,812	9,700	6,879	4,956	ב. בניכוי מילוות חובה	
(אחוזים)												
6. שיעור החיסכון הפרטי הגולמי ממקורות פנים (4/1)												
					29.1	30.8	31.0	30.4	29.1	25.0	א. ללא ניכוי מילוות חובה	
					26.3	27.6	28.0	27.3	25.3	22.9	ב. בניכוי מילוות חובה	
7. שיעור החיסכון הפרטי הגולמי מכל המקורות (5/2)												
					35.7	39.3	37.4	38.6	36.7	31.8	א. ללא ניכוי מילוות חובה	
					33.4	36.9	35.0	36.3	33.7	30.2	ב. בניכוי מילוות חובה	

* החיסכון הפרטי מתייחס למשקי בית, עסקים ומלכ"ר, כידוע לא נערכת הפרדה בין המרכיבים הנ"ל.

של הסקטור הפרטי. לעומת זאת, ב־1973 (9) קצב הגידול בגביות נטו של מסים ישירים ומילואות היה איטי במקצת ביחס להכנסה הגולמית מפעילות כלכלית, ולכן לא שינה באופן משמעותי את קצב הגידול של ההכנסה הפנויה.

בשכר הנומינאלי לשכיר חלה ב־1973 (9) החשה ניכרת בקצב הגידול לעומת השנה שעברה: 25 אחוזים לעומת כ־14.5 אחוזים בשנת 1972.¹ החשת קצב הגידול בשכר לשכיר משקפת בעיקר את עודפי הביקוש ששררו בשוק העבודה, את תשלומי תוספת היוקר ואת התשלומים הרטרואקטיביים ששולמו ב־1973 (9) לחלק ניכר של השכירים במשק ושהיו בהיקפם יוצאי דופן ביחס לשנים עברו. אף על פי כן קצב הגידול של השכר לשכיר היה דומה לגידול בהכנסה הגולמית למועסק (בניכוי ההכנסה הזקופה מבעלות על בתי מגורים). כתוצאה מכך לא השתנה חלקו של השכר בכלל ההכנסה הלאומית באופן משמעותי והסתכם בכ־58 אחוזים, זאת לאחר שבשנתיים הקודמות היה בירידה מתמדת. מכאן שעליות השכר גם ב־1973 (9) לא פעלו להחשת התהליך האינפלציוני במשק. רצוי להדגיש שוב, שהמדובר הוא בהתחלקות ההכנסה הלאומית בין ההכנסה משכר ושלא משכר, ולא בהתחלקות ההכנסה בין שכירים ללא שכירים, שכן לאלה הראשונים יש גם הכנסה שלא משכר וכן חלק מהתמורה לעבודתם ניתנת להם בצורת הטבות בעין שאינן מוגדרות כשכר.

מתוך סקרי ההכנסות משכר² מתקבל שבין השכירים לא חל שינוי משמעותי באי השוויון בהתחלקות ההכנסות משכר ב־1973 (9).

ינואר—ספטמבר							
1973	1972	1972	1971	1970	1969	1968	
0.298	0.295	0.298	0.293	0.305	0.314	0.329	מקדם אי השוויון של לורנץ ³

7. החיסכון הלאומי

ב־1973 (9) חלה עלייה קלה בשיעור החיסכון הלאומי, לאחר שבשנתיים הקודמות חלה בו עלייה מהירה. שיעור החיסכון הגולמי מתוך התוצר הלאומי הגולמי הסתכם בכ־11 אחוזים לעומת כ־10 אחוזים בשנת 1972, ובדומה לשיעור החיסכון הממוצע של שנות הששים שלפני מלחמת ששת הימים (בהן היה כ־10 אחוזים). לעומת זאת בחיסכון הלאומי מכלל ממקורות (כלומר, מכלל התוצר הלאומי הגולמי והעברות חד צדדיות מחוץ לארץ) חלה ירידה קלה ב־1973 (9) והוא הסתכם בכ־20 אחוזים ב־1973 (9) לעומת כ־21 אחוזים ב־1972: יש להדגיש, שהחזרה שהיתה בשנתיים האחרונות לשיעורי החיסכון הלאומי, שהתקיימו בשנות הששים הראשונות, חלה על אף המשקל הניכר של הצריכה הציבורית בסך המקורות: כ־18 אחוזים ב־1973 (9) וכ־21 אחוזים בשנים 1968—1972, לעומת כ־14 אחוזים בשנים 1966—1960. ההתייבבות בשיעור החיסכון הלאומי בשנת 1973 (9) משקפת בעיקר את הירידה הקלה, שחלה בשיעור החיסכון של הסקטור הפרטי. בסטקור הציבורי היה החיסכון שלילי ועלה בכ־12 אחוזים לעומת כ־16—18 אחוזים בשנתיים האחרונות. מאחר שבהעברות החד צדדיות

¹ שכר למשרת שכיר בהתאם לנתוני הביטוח הלאומי.

² נערכים על בסיס סקרי כח אדם.

³ מקדם אי השוויון נע בין הערכים אפס, בו קיים שוויון מוחלט לבין 1, בו אי השוויון מוחלט.

לוח ב' 15
החיסכון הלאומי, 1970 עד 1973
(מחירים שוטפים)

ינואר-ספטמבר		1973	1972	1971	1970	
1973	1972					
(מיליוני ל"י)						
6,755	5,492	9,849	7,432	5,574	3,793	(1) חיסכון פרטי גולמי*
-3,828	-3,421	-10,930	-4,509	-3,824	-3,295	(2) חיסכון ציבורי (א-ב)
4,190	3,374	5,697	4,733	4,116	3,433	א. הכנסות הסקטור הציבורי נטו**
8,018	6,795	16,627	9,242	7,940	6,728	ב. צריכה ציבורית
2,927	2,071	-1,081	2,923	1,750	498	(3) החיסכון הלאומי הגולמי מהתוצר הלאומי הגולמי (1+2)
3,240	3,075	9,229	4,213	2,710	2,026	(4) העברות חד-צדדיות מחו"ל***
6,167	5,146	8,148	7,136	4,460	2,524	(5) החיסכון הלאומי הגולמי מכל המקורות (3+4)
2,885	2,179	3,846	2,905	2,274	1,822	(6) פחת
42	-108	-4,927	18	-524	-1,324	(7) החיסכון הלאומי הנקי מהתוצר הלאומי הנקי (3-6)
3,282	2,967	4,302	4,231	2,186	702	(8) החיסכון הלאומי הנקי מכל המקורות (5-6)
(אתוזים)						
10.7	9.8	-2.9	10.0	7.5	2.7	(9) שיעור החיסכון הגולמי מהתוצר הלאומי הגולמי
20.1	21.2	17.4	21.4	17.2	12.2	(10) שיעור החיסכון הגולמי מכל המקורות
0.2	-0.4	-14.6	0.1	-2.5	-7.9	(11) שיעור החיסכון הנקי מהתוצר הלאומי הנקי
11.8	13.4	10.0	13.9	9.3	3.7	(12) שיעור החיסכון הנקי מכל המקורות (בניכוי פחת)

* ממקורות פנים, ללא ניכוי מילוח.

** אינו כולל כיסים נטו על חיבוא, הכלולים בעודף חיבוא בתיקון לשער החליפין הרשמי.

*** העברות חד-צדדיות בניכוי תשלומי ריבית נטו של הסקטור הציבורי.

מחול'ל חל השנה גידול איטי ביותר, הרי שבחיסכון הלאומי מכלל המקורות חלה כאמור ירידה בכאחוז אחד לעומת 1972.

הגידול האיטי בחיסכון השלילי של הסקטור הציבורי ב־1973 (9) משקף את הגידול המהיר בהכנסותיו, בשיעור של כ־24 אחוזים, בעוד שבצריכה הביטחונית נמשך קצב גידול איטי, בשיעור של כ־8.5 אחוזים (במחירים שוטפים).

כאמור, ב־1973 (9) חלה האטה בקצב הגידול של החיסכון הפרטי. בשיעור החיסכון הפרטי — ממקורות פנים ללא ניכוי מלוות חובה — חלה ירידה קלה, והוא הסתכם בכ־29 אחוזים בינואר—ספטמבר 1973 לעומת כ־31 אחוזים בינואר—ספטמבר 1972. בשיעור החיסכון מכלל המקורות הוחרפה עוד יותר המגמה האמורה, לאחר שבהעברות לפרטים מחוץ לארץ חלה ירידה מוחלטת.

הסבר חלקי לירידה בשיעור החיסכון הפרטי ב־1973 (9) ניתן לראות בתהליך ההתאמה של הצריכה הפרטית להכנסה הפנויה (כפי שכבר צויין) זאת, לאחר שבשנתיים האחרונות גדלה הצריכה הפרטית לנפש בקצב איטי יותר מזה של ההכנסה הפנויה לנפש. סביר להניח, כי תהליך ההתאמה מתמשך על פני תקופה ארוכה יותר משנה. אי הוודאות ששררה בציבור בעניין הגדלת שיעורי המיסים העקיפים לאחר הבחירות (כגון הנהגת מס ערך מוסף) תרמה אף היא, כנראה, להקדמת רכישות של מוצרי צריכה.

נראה, שב־1973 (9) לא חלו שינויים משמעותיים בהתחלקות בין ההכנסות משכר שלא משכר וכן בהתחלקות ההכנסות בין משפחות שכירים (לפי סקרי הכנסות). לכן נראה, שגורם זה לא פעל ב־1973 (9) לשינוי בשיעור החיסכון הפרטי.

ההאטה בקצב רכישת הדירות אף היא פעלה בכיוון של הקטנת שיעור החיסכון אם כי לא היתה גורם בעל חשיבות כמותית על שיעור החיסכון הפרטי בשנת 1973 (9). יתר על כן בעוד נטל התשלומים השוטפים, הקשורים ברכישת דירה, מביא את המשפחות לידי צמצום הצריכה השוטפת, הרי שהגידול המהיר בהכנסה הנומינאלית כפי שקרה ב־1973 (9) (בעוד החובות בלתי צמודים למדד) הקטין את משקל התשלומים השוטפים בכלל ההכנסה השוטפת ולכן פעל, כנראה, בכיוון של הקטנת שיעור החיסכון.